

ЯРОШЕНКО ТЕТЯНА

(доцент кафедри теорії та історії культури філософського факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка)

**СУЧАСНІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ МОРФОЛОГІЧНОГО
ТА ФІЛОСОФСЬКО-ЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ КУЛЬТУРИ**

В статті розкриваються особливості морфологічного підходу до явищ культури; робиться спроба філософського визначення поняття «сучасність»; здійснюється аналіз сучасності як історичної моделі культурного розвитку, як часу кризового буття культури; окреслюється вузлова філософсько-етична проблематика сучасності, формулюються основні завдання, що стоять перед гуманітаріями у ХХ – на поч. ХХІ ст.

Ключові слова: сучасність, модель, характер, тип, криза.

Ярошенко Татьяна СОВРЕМЕННОСТЬ КАК ПРЕДМЕТ МОРФОЛОГИЧЕСКОГО И ФИЛОСОФСКО-ЭТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА КУЛЬТУРЫ В статье раскрываются особенности морфологического подхода к явлениям культуры; содержится попытка философского определения понятия «современность»; осуществляется анализ современности как исторической модели культурного развития, как времени кризисного бытия культуры; очерчена узловая философско-этическая проблематика современности; формулируются основные задачи, стоящие перед гуманитариями в ХХ - в нач. ХХІ ст.

Ключевые слова: современность, модель, характер, тип, кризис.

Yaroshenko Tetyana CONTEMPORANEITY AS A SUBJECT OF MORPHOLOGICAL, PHILOSOPHICAL, AND ETHICAL ANALYSIS OF THE CULTURE The peculiarities of morphological approach to the cultural phenomena are examined in the article together with the attempt of philosophical definition of the concept of “contemporaneity” as a historical model of cultural development. Also the concept of the “crisis being of the culture” in its temporal conditions is analyzed as well. The main philosophical and ethic problems of contemporaneity are counted in the article. The principal tasks of scientists in Humanities are formulated for XX and the beginning of XXI century.

Key words: contemporaneity, model, character, type, crisis.

...На початку було Слово, і це Слово було Бог.. . Слово – це конструкт з літер для позначення і передання певного смислу, особлива мислеформа (форма духу), що утримує творчу енергію життя. Слово, Логос, Бог – ці та інші вищі смисли (цінності) європейської культури у ХХ-ХХІ ст. постали перед небезпекою нівеляції, обезсенсовлення.

Українські реалії... Ми живемо в часи лінгвістичного нігілізму, термінологічного блуду та провокації, часи, коли слово втрачає своє первісну смислову значимість, ідейну заданість та цінність, перестає бути особливою енергоформою, життєдайною силою і служить здебільшого інструментом літературних маніпуляцій, ідеологічних спекуляцій та політичної риторики. Йде девальвація і підміна понять: філософія заміняється ідеологією; етика – кодексом корпоративних норм моралі та етикетом; моральна оцінка – громадською думкою; громадська думка – плітками; культура - смисловим фарсом (ток-шоу) і ціннісною кон'юнктурою; історія - міфотворчістю правлячої верхівки. Вплив таких факторів спричинив і до написання цієї статті, допоміг визначити її основну проблематику та характер. Метою статті є надати терміну «сучасність» певної філософсько-етичної визначеності, конкретики; окреслити та розглянути сучасність як певну сферу культурного буття людини, за яку ми несемо відповідальність; визначити основні завдання теперішнього часу в царині етики.

Дослідження передбачає застосування морфологічного аналізу. У ХІХ-ХХ ст. зростає інтерес до проблем філософсько-етичного, історико-культурного моделювання. Генетично цей підхід пов'язаний з морфологією, вченням про будову і форми природного світу тим, що пояснює явища багатоманітності, поліфонію буття. Одними з перших, хто звернувся до методів морфології та намагався їх застосувати у більш широкому філософсько-культурологічному, етичному ключі, були німецькі романтики Й.В. Гьоте, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше. Особливість морфологічного підходу до проблем культури передбачає виділення і застосування такого категоріально-понятійного інструментарію, як модель, форма, зміст, код, тип, конструкт, характер тощо. Зазначені поняття і є базовими принципами, що дозволяють виділити певне явище і досліджувати його як окремішне, визначене, складне ціле, що вирізняється специфічним набором рис, властивостей. Основними засобами реалізації мети, крім окреслення згаданих понять та принципів, будуть слугувати методи культурного моделювання, історичної класифікації та комунікації, метод алегорій. Для більшої предметності розмови одразу зазначимо, що під моделлю будемо розуміти особливий тип конструкції, оригінальну сферу смислових ототожнень, що вирізняється своєю внутрішньою архітектонікою та особливим характером прояву. Звідси моделювання, як один з основних методів, який буде застосований у статті, передбачає можливість і здатність конструювання культури, пошук нових життєвих перспектив і форм.

Для поглибленого розуміння поняття «сучасність» буде додатково використаний семантико-семіотичний підхід, що апелює до знаків, символів, у яких закодована чи явлена сутність буття, сприяє розкриттю їхнього смислового наповнення, дозволяє виокремити образно-алегоричну форму культури, сприйняття, творення і відтворення дійсності.

У дослідженнях науковців (зокрема, філософів, істориків) категорія «сучасність» - це певний «межовий час», момент загальної історії, що розгортається у площині між визначеним минулим і невизначеним майбутнім. Для наукової філософії сучасність завжди важко вловима для аналізу, це як екзистенційна мить, яку складно піймати сильцями об'єктивного розуму в силу її суб'єктивно забарвленого характеру. Для етиків, морально орієнтованих

мислителів, це те, за що ми відповідаємо, за що звітуємо перед майбутнім і вічністю. Для соціологів сучасність – це соціально визначена динамічна реальність, що охоплена у статистиці та репрезентована цифровим і процентним співвідношенням.

Антропологічно визначена сучасність - це наше теперішнє, живе покоління людей, в якому суперечливо поєднані різновікові категорії: старість і молодість, дорослість і дитинство, юність і зрілість... Беручи до уваги різновікові категорії живих людей, сучасність визначається суб'єктивними критеріями життя, межами від найстарішого до наймолодшого жителя (носія життя), що приблизно припадає на XX-XXI ст.

Визначивши сучасність як час живих, ми розуміємо, що це час, який безпосередньо пере-живається і про-живається нами. Це – «ось-тепер», «зараз»-буття. Сучасність - це те, з ким і чим ми себе ідентифікуємо; ті проблеми, які ми сприймаємо як свої; те, до чого ми не байдужі, що нас болить, хвилює, змушує радіти чи плакати, переживати як своє. Тому сучасність - це час життєвої укоріненості, і в цьому сенсі вона завжди актуальна, тобто є спонукою до дії, потребує і виражає себе в дії. Через це синонімом слова «сучасний» є термін «актуальний». Звідси сучасність – це актуальність буття, життя в його дієздатності.

Сучасність як межова, історична категорія означає також діалог з минулим, з тими, кого вже немає. Тому сучасність можна розглядати і як «тепер»-, «зараз»-буття, і віддалене у часі, але ідейно, духовно, душевно споріднене з нами. У такому значенні і Сократ (у ті хвилини, коли не втік від відповідальності, не зрікався своїх переконань заради перемоги Вищої Істини), і Конфуцій, Будда, Ісус, які утверджували прикладом свого життям Правду, Любов, Милосердність, Справедливість, є нашими сучасниками, бо вони знаходяться у зв'язку з нами, хвилюють нас, торкають наші душі, є співзвучні нам, надихають нас до дій. Звідси і доречність екскурсів в історію, повага до того, що пройшло перевірку часом і дійсно заслуговує нашої уваги.

Морфологічний аналіз культури передбачає розкриття змісту, характеру типу культури, окреслення і визначення її форми. Змістовним наповненням сучасності є процеси комп'ютеризації, глобалізації, постмодернізму; її оцінки є часто абсолютно полярними: від песимістично-апокаліптичних до оптимістично-ейфоричних. Сучасність подається в категоріях негатиї, кризової, хворобливої свідомості - тобто певного ненормального патологічного, що загрожує життю людини, таїть небезпеку, наближує кінець. Звідси і відповідний термінологічний інструментарій: втрата, розрив, розлом, занепад, крах, невдоволення, страждання, відчай, невроз (депресія, меланхолія). У філософській літературі з'являються відповідні концепції - деконструктивізм, шизоаналіз, етика некрофільна і біофільна, в яких домінують методи-характеристики провокації, спокуси, шоку, скандалу, ілюзій, маніпуляції. Сучасність розглядають як добу «постмодерну» та «пост-постмодерну», як «філософію кардинального прориву в майбутнє», де у високій ціні неординарність особистості, її нестандартність, «не-формат».

Сучасність аналізують у контексті теорії розвитку, класифікуючи її в поняттях кризи, трансформації, різких кардинальних змін. Таке розуміння визначає особливості і наших українських реалій. Дослідження кризи стали знаковими для всієї Європи ще з другої половини XIX ст. Останнє ж XX ст. з цілковитою впевненістю можна назвати віком кризи. Зупинимось дещо детальніше на розкритті питання «сучасність як криза».

Природа і характер кризи споріднені з поняттями *проблема* і *хвороба*, відображають *об'єктивний* і *суб'єктивний* підходи, аспекти розгляду, дослідження.

Об'єктивно криза це – складний комплекс нерозв'язаних проблем, що утримує можливість безпеки, загрозу руйнації цілого. У такому значенні сутнісними ознаками кризи є занепад, крах, розрив, вибух, межа.

Суб'єктивне - це суб'єктне, схоплене в безпосередній даності; тобто те, що проходить через суб'єкт і є виразом його глибинної суті. Криза як те, що визначено суб'єктно, пов'язано із ризиком для життя людини, розглядається як «загроза її цілісності», «існування на межі» (межовий стан), у площині «бути чи не бути». Будучи визначена суб'єктивно, така криза безпосередньо виражає себе у хворобливих переживаннях, негативних емоціях і сприймається людиною як патологія, не-здоров'я, те, що болить, небажане, що суперечить її потребам, надіям, помислам і сподіванням. Найбільш яскравими феноменами суб'єктивно визначеної кризи є відчай, розпач, страждання, страх, сум, гнів тощо.

Існують різні підходи до кризи, і ми у статті не будемо намагатись розглянути їх всі, бо це як неможливо, так і не потрібно. Зупинимось лише на декількох для ілюстрації та наведення прикладу.

Постановка проблеми кризи може мати свої відмінності в регіональному аспекті, наприклад, в контексті східної і західної культурних традиції, в оцінках фактору волі, її сили та скерованості. Перший – внутрішній (інтровертний), пасивний: криза – це відсутність душевної рівноваги, порушення природного енергетичного балансу, те, що потрібно пережити. Такий підхід найкраще репрезентує Східну ментальність, ідентифікується з такими вченнями, як даосизм, буддизм, джайнізм і базується на відмові від вольового вирішення питань з метою уникнення протистоянь, конфліктних ситуацій, насильства, відмовою від себе заради збереження життя цілого, досягнення внутрішньої гармонії, злиття з природнім Законом (Дао). Другий – зовнішній (екстравертний), активний; підходить до кризи раціонально, як до проблеми індивідуальної програми життя, персональної волі, самореалізації; потребує термінового і часто радикального способу розв'язання, активної участі у соціальних проектах, потреби визнання індивідуальної значимості з боку суспільства. Такий шлях більш властивий Західному типу мислення, його системі вартостей та оцінювання.

Ставлення до кризи як до проблеми, оцінка її значимості можуть мати й інші варіанти. Окрім згаданих вище виділимо ще декілька. Перший – заперечення проблеми при її наявності, або іншими словами - втеча від проблеми (закривати очі на неї). Проблема замовчується, тобто не сприймається або не хоче сприйматись як варта уваги, значима. Другий – проблему можна вирішити шляхом максимальної економії зусиль, обхідними шляхами. Прикладом є знаменитий вислів «Мудрий вгору не піде, мудрий гору обійде». Схожим є сприйняття життя як ріки, де спасають навички триматись на воді, плити за її течією. Третій можна охарактеризувати за словами відомого російського поета-співака В. Висоцького: «...Краще гір можуть бути лише гори, на яких ти ще не бував». Таких версій можна назвати безліч, проте у всіх них криза сприймається як певне випробування, що потребує величезних додаткових зусиль, як певна вершина, висота, перепона, яку належить взяти, подолати, щоб виробити новий досвід, підняти на новий рівень, а то і вижити. Показовими у цьому плані є казки, в яких описується героїчна боротьба Добра і Зла, перемога життя над смертю.

Криза носить межовий характер, тобто сприймається і оцінюється у значеннях межі, як бар'єр, перепона, місце розподілу і зустрічі, час завершення і початку. Символами межі, як

вже було згадано попередньо, можуть виступати стіна, гори, прірва, міст. Недаремно у зламному, ХХ ст. знаковими стають феномени Великого китайського муру (за останньою версією - одне із семи сучасних чудес світу); Берлінська стіна, руйнація якої знаменувала народження нового світу, порядку; твір Ж.-П. Сартра «Стіна»; однойменний музичний шедевр відомої рок-групи Pink Floyd. Стіна фіксує закритість, відгородженість, шори, а також тупикову ситуацію, з якої потрібно знайти вихід, бар'єр на шляху до омріяного, який потрібно подолати для того, щоб наблизитись до мети. Ширина рову, прірви та висота, яку потрібно взяти, аби випробувати свої сили – все це для того, щоб загартувати себе, зміцнити духом та примножити сили для наступних етапів розвитку, життєвих випробувань.

Морально усвідомлена та етично визначена криза сприймається і оцінюється як втрата міри, відступ від норми, тобто певне не-істинне, зле, не-нормальне, що вимагає негайного втручання, прийняття запобіжних мір з метою приведення у відповідність із вищою ідеєю блага, відновлення сил добра, балансу, рівноваги, гармонії. Онтологічним змістом «етики кризи» можуть слугувати теза першої благородної істини у буддизмі «життя - це страждання» та ідея людської гріховності у християнстві. Основною етичною «формулою-альтернативою» кризової доби можна назвати *правило песимізму*: «З двох зол обирають менше». Тут добро визначається негативно, як менше зло, як не-свобідне буття, поясненням якого служить рабська залежність, неволя, життя в полоні обставин, існування, що позбавлене свободного волевиявлення, відсутність свободи вибору, нехтування людською гідністю.

Однією з самих небезпечних проблем кризової доби є не-правда, обман, феномен «хитрої несправедливості». Під кінець ХХ ст. люди ніби втратили здатність розрізняти і протиставляти все те, що вважалось непохитними протилежностями: добро від зла, правду від вимислу, праведність від фарисейства. Нормою стають брехня, лукавство, лицемірство та підлабузництво, що підміняються поняттями дипломатичності, компромісу, сприймаються як вміння адаптуватись до несприятливих обставин і вижити будь-якою ціною, нехтуючи голосом сумління, совісті. Це призводить до того, що природна доброта серця, щирість, душевність оцінюються як наївність, йолопство, дурна провінційність, нездатність до пристосування, а чутливість до чужого болю – як недоречна або удавана сентиментальність. Фальсифікація дійсності, фабрикування подвійної реальності створюють хаос, хворобливу напругу, накликають біду.

Відомий німецький філософ А. Шопенгауер, один із найбільш типових представників етики кризової доби, багато уваги приділяв феномену «хитрої несправедливості». Він застерігав, що цей різновид зла приносить найбільші біди і є особливо небезпечним. На його думку, завдана хитрістю несправедливість знаходить свій вираз у пролазстві і лукавстві, обмані та зраді. Основною формою всякої хитрої несправедливості є не-правда. Щоб заперечити чужу волю, вона йде обхідним шляхом через інтелект останньої, який всіляко намагається збити з пантелику і обманює, примушуючи волю іншого шляхом надуманих мотивів, які вона представляє інтелекту, чинити для своєї власної невигоди. До цього приєднується ще і те, зазначає німецький філософ, що неправда зі страхом уникає відкритого насильства, тому докір у неправді заключає у собі докір не лише в несправедливості, але і у боягузстві [8, с. 216-220]. А. Шопенгауер наголошує, що базовими моральними настановами такого кризового часу повинно стати: «не зашкодь!», яке передбачає посилення самоконтролю, свідоме обмеження злої волі, і - «допоможи!», яке включає емпатію, здатність відчувати чужий біль і бажання його розділити (тобто буквально

зменшити біль, вчасна підримка). Більшість дослідників-моралістів у ХХ- на поч. ХХІ ст. вірять у благу природу людини і акцентують, що моральна криза свідчить не стільки про перемогу сил зла, як про інфантильність, безпринципність, пасивність, інертність добра. Відтак морально-етичною оцінкою кризи і нашого сьогодення є надміру життєвої волі при недостатності моральної, благої волі. Звідси і необхідність етичного гартування волі, характеру. При цьому великої ваги набувають моральні принципи, тобто міцність і стійкість добра в опозиції до зла.

Тема кризи, неправди, моральних випробувань перед лицем Вічності є центральною і в релігіях, у яких у специфічно-алегоричній формі ховаються зерна божественної мудрості, вищої істини. Так, в одній із притч про Ісуса Христа розповідається, як Бог випробовував на міцність віру двох товаришів, які претендували на звання праведника. «Нехай кожен візьме свій хрест і піде вслід за мною», - каже біблійний Христос і тим самим намагається вказати людині шлях до спасіння. І ось двоє відправились у далекий путь, у якому немає часу і місця на перепочинок. Пройшло багато годин, а може, й днів, тижнів, місяців. І нарешті один з товаришів не витримує труднощів випробування; у нього зароджується думка, що нічого страшного не станеться, якщо він трішки відстане від товариша і непомітно послабить тягар хреста. І тому, коли його супутник зник з обрію, він обрізає частину хреста, звільняється від куска непосильної ноші. Далі дорога стає йому легшою. Наздогнавши напарника, він з ним продовжує свій путь. І ось вони майже близько цілі, попереду - пишні сади, зелені ниви, кристалево чиста вода, тобто все, що є таким бажаним для змучених і спраглих у путі, що свідчить про завершення випробування. Та раптом, за мить до омріяної мети, перемоги перед ними відкривається (розгортається) прірва, погляд в яку запаморочує голову, жахає темною безоднею. Один з товаришів знаходить вихід з глухого кута: він кладе свій хрест через прірву і успішно переправляється на інший бік. Йому пробує наслідувати інший, який теж намагається використати свого хреста в якості моста, але хрест виявляється замалим настільки, наскільки він його вкоротив... Очевидно, що мораль цієї історії така: маленька неправда породжує велику біду і веде до загибелі. Хрест – це завдання, обов'язок, сумлінне виконання якого дарує людині можливість спасіння; можна обманути ближнього, друга, але перед лицем Вищої Істини немає нічого скритого, тут все таємне стає явним, тут немає місця брехні, підкупу, тут кожен платить свою ціну і дістає згідно своїх заслуг.

З подібними прикладами ми зустрічаємось у всіх релігіях. Так, в ісламі, згідно традиції, в рай веде міст Сірат, тонкий як волосина або як павутинка, гострий, як меч. Під мостом – прірва, пекло. Праведники проходять вільно по мосту, а грішники падають в полум'я геєни [3, с. 186]. Таким чином, дорога того, хто прагне Істини, є непростотою і завдання людини - гідно (чесно, правдиво...) її пройти. В релігії стверджується, що лише правдива віра і праведне життя є основним засобом, ключем до спасіння.

Як бачимо, у різні часи стверджувалось, що існують вищі смисли, цінності, які пронизують все існуюче; вони підтримують у житті, надають йому неперехідного, вічного значення. Такі ідеї оспівують у народній творчості, проповідує релігія, про це також багато писали мудреці, філософи, великі моралісти, науковці.

Яку роль відіграє криза у житті людини, що таке трансформація культури, де черпати свої сили, щоб впоратися із викликами часу? Цій проблематиці також особливу увагу приділяв відомий філософ, соціолог культури ХХ ст. П. Сорокін. Він писав, що «ми живемо і діємо в один із зламних моментів людської історії, коли одна форма культури зникає, а інша

лише появляється» [5, с. 302]. За його словами, «...люди з глибоко укоріненою системою цінностей мужньо перенесуть будь-яку біду. Їм це буде значно легше, аніж людям, які або зовсім не мають жодної цілісної системи цінностей, або володіють системою цінностей, що базується в основному на земних вартостях, від «вина жінок і пісні» до багатства, слави і влади. Такі цінності руйнуються під впливом криз, а їхні прибічники залишаються повними банкрутами, відторгнутими і безпорадними, у яких відсутня мета і будь-яка підтримка. Люди із трансцендентальною системою цінностей і глибоким почуттям морального обов'язку володіють вартостями, які у них не може відняти жодна людина і жодна катастрофа. При всіх обставинах вони зберігають ясність розуму, почуття людської гідності, самоповагу і почуття обов'язку. Володіючи цими якостями, вони здатні витримати будь-яке випробування, яким би суворим воно б не було...» [6, с. 148-149].

Одними з перших в Європі, хто загострив філософсько-етичну увагу на явищах кризи в культурі, були А. Шопенгауер, С. К'єркегор та Ф. Ніцше. Тому їхню етику, філософію цілком можна класифікувати як етику кризової доби. До цього ряду можна долучити і такі імена, напрямки, школи, як М. Бердяєва, філософію життя, екзистенціалізм, фрейдизм та неофрейдизм. Їхні доробки зберігають свою значимість і для нас, є співзвучні нам, а значить і сучасні.

У періоди культурної трансформації (часи зміни суспільства, духовного росту людини) зростає психологічна напруга. Відбувається народження нової людини, і цей процес не з легких, є досить болючим. Ще в старі часи Платон в одному зі своїх трактатів відзначав, що час пробудження і росту душі є процесом прорізання і появи молодих крилець, народження душі для польоту, для Вищого, і що цей процес супроводжується хворобливими відчуттями, свербінням [4, с. 187]. Культурне зростання, духовний ріст - процес внутрішній; він заторкує всі глибини людського ества, супроводжується розширенням свідомості і тому є неможливим без болю. Хто любить лише солодке, не здатен до етичного пізнання, бо етичне пізнання пов'язане з болем і на нього ще потрібно зважитись, писав М. Бердяєв [1, с. 31]. Звідси і необхідні чесноти для етичної людини – мужність і правдивість перед лицем Істини, терпіння і милосливість до тих, хто знаходиться в біді, готовність підтримати в часи хвороби і оздоровлення, розділити участь нужденного і спраглою у пошуках Правди.

Біль, страждання, особистісна криза, руйнація суб'єкта часто виступають основною відправною точкою процесу змін, перетворень, соціальних трансформацій. Про це пише один із наших західних сучасників Ален Турен, зазначаючи, що «зміна світу може розпочатись лише із прагнення самого індивіда, який не бажає залишатись у конфлікті з самим собою і у стані подвійної залежності» [7, с. 474]. «...Лише зі страждань розірваного індивідуума та зі зв'язків між Суб'єктами, - пише він, - може народитись здатність Суб'єкта стати діючою соціальною особою...» [7, с. 490].

На його думку, мораль обов'язку, повинності сходить сьогодні зі свого п'єдесталу, їй належить звільнити місце для пошуків щастя [7, с. 476] Подібні думки висловлює наш вітчизняний філософ В. Малахов, коли пише: «.Можливо, меншою тривіальністю буде зазначити, що і в кризових точках життя окремих особистостей, і в аспекті ширшого спільнотного плану голе «ти повинен!», як і мова наказів і команд взагалі, нині виявляється дедалі менш ефективним засобом порівняно зі зваженими міркуваннями над шляхами досягнення реального блага» [2, с. 110].

Підсумовуючи, виділимо наступні прикінцеві узагальнення. Сучасність як об'єктивно-історична категорія - це відтинок часу, що займає проміжне місце між минулим і майбутнім. Це актуальність історії, що сприймається як «тепер»-, «зараз»-, «сьогодні»- буття. В антропологічному вимірі сучасність – це «Я», «Ми», «Наше» живе покоління, люди, народжені у ХХ - поч. ХХІ ст.; а також те, з ким і чим ми сьогодні себе ідентифікуємо. Під таким кутом зору сучасність - це сфера і спосіб екзистенційної укоріненості, суб'єктивності, що безпосередньо переживається, проживається і твориться нами. Основною змістовною характеристикою сучасної доби в період ХХ – поч. ХХІ ст. є криза. Тому сучасна доба типологічно визначається як межова, амбівалентна, психологічно напружена, недовершена. Вона є місцем зустрічі старого і нового, розділяє і поєднує, служить одночасно прірвою і мостом. В кризові, межові періоди історії етика розвивається у тісній взаємодії з релігією, психологією, медициною. Їх єднає основний предмет дослідження і завдання, що фокусуються довкола проблематики людини страждаючої, людини, якій болить, людини, яка знаходиться на краю прірви, «в темряві ночі» і людини, яка потребує допомоги, світла, зцілення, перемоги над хаосом. Сучасності, в такому морально-етичному аспекті, з огляду на її межову природу, належить стати прірвою для Зла і мостом для Добра; будити нетерпимість до будь-яких проявів насильства, лукавства, неправди, подвійних стандартів поведінки і плекати любов до істини, свободи, справедливості, формувати почуття відповідальності за наші діяння перед наступними поколіннями і вічністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бердяев Н. А. О назначении человека. – М.: Республика, 1993. – 383 с.
2. Малахов В. Право бути собою. – К.: Дух і Літера, 2008. – 336 с.
3. Мусульманская мифология / Мифы народов мира. Энциклопедия: в 2-х т./ Гл. ред. С. А. Токарев. – М.: НИ «Большая Российская энциклопедия», 1998. – Т. 2. К-Я. – 720 с.
4. Платон. Федр / Платон. Сочинения. В 3-х т. – Т. 2. – М.: «Мысль», 1970. - С.157-222.
5. Сорокин П. Кризис нашего времени. Диагноз кризиса / Культурология. Под ред. Н. Г. Багдасарьян. – М., 1991. – С. 298-302 (511 с.).
6. Сорокин П. Человек и общество в условиях бедствия / Культурология. Под ред. Н. Г. Багдасарьян. – М., 1991. – С. 148-149 (511 с.).
7. Турен Ален. Способны ли мы жить вместе? Равные и различные // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В.Л. Иноземцева. М.: Academia, 1999 – С. 465-491 (640 с.).
8. Шопенгауэр А. Две основные проблемы этики / Шопенгауэр А. Свобода воли и нравственность. – М.: Республика, 1992. – С.127-259 (448 с.).